

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

УДК 167.7

ББК 87.61

Володимир Мельник

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФІЛОСОФІЯ – НАУКА – ТЕХНІКА: АСИМПТОТИ ЄДНАННЯ

© Мельник В., 2006

Проаналізовано методологічну специфіку технічного об'єкта, його інтегративну сутність. Обґрунтовано синтетичну природу технікознавства як єдності пізнавального і перетворювального на основі діалектики теоретичного і практичного.

Ключові слова: наука, раціональність, технічний об'єкт, технікознавство.

Characteristics of a technical object and its integral plot are analysed in the article. A synthetic nature of technique-studying as a unity of cognitive and transformative on the basis of dialectics of theoretical and practical is substantiated.

Key words: science, rationality, technical object.

Реалії світу сьогоднішнього дня та відчуття перспектив, які він породжує, визначальною мірою обумовлені тотальним домінуванням науково-технічної раціональності. Саме вона стала чинником утвердження у свідомості європейської цивілізації впевненості у можливості сили людського інтелекту та використання природного матеріалу не тільки пізнати та перетворити світ, але й вийти у сферу позамежового. Великий раціоналіст Гегель небезпідставно стверджував, що саме наука є засобом віднаходження людини себе у світі і саме наука зробить цей світ дружнім до нього. Цілком природно ландшафт сучасної європейської цивілізації визначає по суті не що інше, а міф. Міф про рятувальну і визначальну місію науки в історії європейської цивілізації.

Віра в науку як вище благо та вищу цінність щодо перетворення природи та модернізації соціальних відносин виникла не випадково. Це насамперед прагнення секуляризованої суспільної свідомості знайти та утвердити новий ціннісний центр та опору людської життєдіяльності, сконструювати надійні основи цілепокладання та керівництва людською діяльністю.

Утилітарно-прагматичний образ науки, проти якого переважно скерована сучасна критика раціоналізму, істотно відрізняється від образу науки, створеної класичною наукою. Сучасні критики науки нерідко прагнуть виявляти породжені техногенною цивілізацією характеристики науки із самої її сутності. Джерело дегуманізуючого впливу науки вбачають передусім в установці на панування над природою, яка нібито визначально притаманна їй. Варто зазначити, що інтенції до такої парадигми освоєння світу, заклала не наука як соціальний інститут, а виплеканий епохою Відродження ідеал людини-творця з його безмежною переконаністю в можливості не просто опанувати обставини, а панувати над світом, перетворюючи його.

Науковий раціоналізм виявився одним із визначальних системоутворюючих чинників в утворенні європейської цивілізації. Саме завдяки йому романтичне переконання, яке утвердилось в епоху Відродження, про необмежені перетворювальні потенції людини стало домінуючою соціально-технократичною теорією у ХХ столітті. З одного боку, сьогодні ми розплачуємось за

високомірну впевненість в необмеженості нашого панування над природою і можливість ідеального переоблаштування соціального світу, з іншого, – діяльність, в якій розгортається буття людини європейської культури, все більш визначається наукою.

Розвиток природознавства, а згодом на його основі технологічний поступ, заклали базис інтенсифікації соціальних процесів. Вплив технології на соціальний розвиток виявився вже в наслідках наукової революції XVII ст. В загальному ході історії людської культури, – зазначав В. Вернадський, – немає рівного за впливом перелому, який здійснився в європейській цивілізації як наслідок “входження точного знання в її життя і привів вперше в багатотисячолітній її історії до нових, нечуваних раніше форм і укладів буття і суспільного ладу. XVII століття відкрило початок нового часу – входження в історію людства нової сили – науку про природу та математику” [2, с. 215–216].

Становлення та розвиток природознавства завдяки його прикладному характеру помітно вплинув практично на усі основні аспекти розвитку суспільства. Особливий інтерес викликає передусім зміна базових форм організації життя суспільства. Вагоме соціокультурне значення наукових революцій, зокрема і XVII ст., підкреслив Б. Рассел: “Майже все, чим відрізняється новий світ від більш ранніх віків, обумовлено розвитком науки, яка досягнула своїх найбільш дивовижних успіхів в XVII ст. Новий світ, оскільки це стосується духовних цінностей, починається з XVII ст.” [7, с. 544–545].

Саме тому і кризові явища в культурі небезпідставно пов’язують з науковим розвитком, розчарування в культурі усвідомлюється як недовіра до науки і техніки, їх можливостей вирішувати проблеми, що стоять сьогодні перед людиною. Думаємо, що тверезий погляд на науку, адекватне розуміння її природи та механізмів опредметнення наукового знання, дасть можливість подолати “науково-технократичний утопізм”.

Передусім варто звернути увагу на особливості технічної науки як своєрідної сфери наукової діяльності, в якій, власне, відбувається синтез досягнень фундаментальних досліджень та потреб соціальної практики. Для цього доцільно з’ясувати методологічну специфіку технічного об’єкта, технічного загалом.

У філософському узагальненні соціокультурного змісту технічного об’єкта він є нічим іншим як речовиною (фрагментом) природи, що поставлена практикою в певне перетворювальне відношення стосовно суб’єкта предметної діяльності. Суть у тому, що людина перетворює матеріал природи предметно-практично, доцільно відповідно до соціальних потреб суб’єкта, які усвідомлюються саме людським чинником. У процесі матеріально-практичного перетворення речовини природи здійснюється вичленення, відособлення та усвідомлення його всезагальних “натуральних” зв’язків і властивостей як життєво доконечних, їх використання як інструментальних засобів.

Технічний об’єкт у його філософському значенні – це не застигле матеріальне утворення, локалізоване у просторово-часовому континуумі; він характеризує процесуальність людської діяльності, момент становлення матеріальних властивостей об’єкта предметами людської праці, їх опредметнення за допомогою знарядь і подальший перехід синтезованих властивостей у живу форму доцільної діяльності людини. Іншими словами, технічний об’єкт являє собою поєднання властивостей речовини природи і властивостей людської праці, утворюючи в кінцевому підсумку всезагальний спосіб технологічної діяльності.

Загалом технічний об’єкт – доконечний, універсальний елемент діяльності, без якого вона, власне кажучи, неможлива саме як людська діяльність. Технічний об’єкт, будучи всезагальним та універсальним, потенційно спроможний спеціалізуватись щодо різних конкретних видів і форм діяльності. Він відображає в собі що і як людина реалізує, перетворюючи світ.

Проміжною ланкою в переході законів природи у зміст людського знання і свідомості виступають власне людське начало, практика загалом. Вони виявляють і надають природним зв’язкам матеріалу, що обробляється, предметного характеру, співвідносять їх з об’єктивною дійсністю і тільки потім своєрідно перетворюють в умови та засоби людської життєдіяльності. Цей

аспект проблеми має два вузлові моменти. Перший полягає у дослідженні механізмів переведення об'єктивних законів природи в живі форми свідомо-доцільної діяльності людини. Другий полягає у з'ясуванні закономірностей відображення доцільної діяльності в науковому знанні та особливостей втілення останнього у безпосередній механізм промислово-технологічних знарядь різних типів. Узяті в єдності, вказані моменти зумовлюють специфіку технічного об'єкта. Ним є не просто окремо взяті фрагменти природи, знання чи свідомість, а спосіб матеріальної взаємодії об'єктивних властивостей природного матеріалу і предметних характеристик практики, її суспільної форми, інструментальності, доцільності.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що специфіка технічного об'єкта, технічного як такого полягає в матеріальному синтезі властивостей речовини природи і предметно-доцільної життєдіяльності суспільної людини. Основою виникнення технологічного знаряддя є соціально-практична діяльність. Власне, технологічне знаряддя будь-якого взірця є опредметненою єдністю двох форм об'єктивного процесу, предметним синтезом природного і соціального у сфері практики. У цьому розумінні технологічні знаряддя, взяті окремо, а також у сукупності у вигляді системи технічних засобів та технологій, є опредметненим результатом колективної життєдіяльності, а суб'єктом техніки як атрибута людської діяльності виступає безпосередньо суспільна праця.

Зазначаючи залежність техніки від законів природи (технічно оснащена людина в досягненні соціально поставлених завдань діє за законами природи), необхідно звернути увагу на те, що в техніці своєрідно об'єктивуються суспільні сутності. Її розвиток є процесом "відчуження" від природних органів і передачі штучним продукуючим системам основних функцій виробничого процесу, тобто в техніці опредметнюються трудові функції людини.

Однак розвиток техніки шляхом моделювання трудових функцій людини не скеровується суб'єктивно. Навпаки, у техніці моделюються ті трудові функції людини, які на цій стадії розвитку суспільства необхідно опредметнити в технічних засобах, враховуючи потреби суспільного прогресу. Те, яка саме техніка створюватиметься і які виробничі функції людини в ній будуть опредметнені, врешті-решт детермінується власною природою вже сформованих продуктивних сил, внутрішньою суперечністю між кінцевою потребою підвищення ефективності їх функціонування і неможливістю наявної структури продуктивних сил забезпечити соціально необхідні функції. У техніці, отже, об'єктивуються, опредметнюються суспільні потреби.

Важливо зазначити, що технічні засоби праці не є результатом відособленої праці окремого індивіда. Джерело їх становлення – у соціальній сутності колективної життєдіяльності людей. Техніка не тільки виражає міру людського оволодіння силами природи, але й подає в конкретно-матеріалізованому вигляді буття сутнісних сил суспільної людини. Ми поділяємо думку М. Тарасенка про те, що "соціальність – не зовнішня форма, а внутрішній вимір розвитку техніки, невід'ємний атрибут її сутності. І в тому плані, що основою виникнення і розвитку техніки є успішна колективна праця, ... і в тому плані, що машинні механізми дії технології моделюють соціальний спосіб реалізації живої людської праці, взаємодії її предметних знарядь" [8, с. 182].

Інтегративна сутність техніки дає підстави зробити висновок про те, що сукупність науково-технічного знання, на основі якого створюються технічні структури (особливо на теперішньому етапі розвитку науки і техніки), є певною синтетичною цілістю, обов'язковими компонентами якої виступають знання з ділянки природничих та суспільних наук. Цей висновок стає ще наочнішим, якщо звернутися до вивчення конкретних шляхів опредметнення наукових знань у матеріальному виробництві, в технічних структурах практичної діяльності.

В який спосіб наука як елемент продуктивних сил впливає на виробництво? У науковій літературі процес опредметнення наукових знань, "входження" науки у виробництво як матеріалізація наукових знань у предметному і людському факторах виробництва досліджено досить ґрунтовно. Однак, на наш погляд, недостатньо повно розглядаються форми зв'язку науки і виробництва, вивчається їх конкретний зміст.

Виявляється відома суперечність між тим, що безпосередньо досягається наукою, і тим, що ми отримуємо в результаті виробництва. Людина не створює предмети задоволення своїх потреб, наслідуючи природу. Рухаючись за “мітками” природи, керуючись тільки її взірцями, вона знову і знову повертатиметься до неї. У такому разі людина не зможе протиставити собі природу, змінити її згідно зі своєю метою.

Необхідно підкреслити, що у будь-якому пізнавальному акті людина відображає природу складніше, ніж може здатися на перший погляд, – уже тут вона проявляє себе як творець. Завдання пізнання як творчого процесу не зводиться до констатації об’єктів природи, їх властивостей і зв’язків – їх потрібно в певному сенсі протиставити людині, уявно долаючи тим самим межі природної даності.

Але одна річ – перетворення світу мислене й зовсім інша – перетворення предметно-практичне, яке потребує діяльності іншого роду. Саме в ній знаходить реальне вирішення поставлена суперечність – вихід за межі природно даного, розвиток його до форми соціально зумовленого, перехід від сущого до належного. Цілком очевидно, що в цьому разі наявний стрибок – від ідеальних форм творчого відтворення дійсності в пізнанні (включаючи такий його рівень, як наукове пізнання, теорію фундаментальної науки) до результатів матеріально-виробничої діяльності людини, предметно-уречевленого буття соціально зумовлених завдань. Саме тому надзвичайно важливою є проблема експлікації сутнісних ознак технікознавства, з’ясування його методологічної специфіки як синтетично-інтегративного утворення (єднально-розмежувальної ланки), що, власне, забезпечує зв’язок (стрибок) теоретичного і практичного. Звернемось до їх аналізу.

Проблема взаємозв’язку пізнавальних і перетворювальних чинників у діяльності людини фундаментальна у філософії. Зацікавлення нею особливо зросло сьогодні, коли пошуки імперативів діяльності в умовах наступу технічної цивілізації, тотальної деградації моральних цінностей, природних катаклізмів стали не тільки предметом теоретико-філософського аналізу, але й гостроактуальним завданням. Абсолютизація однієї зі сторін діалектики духовно-теоретичного і предметно-перетворювального, переважання інтересу до розробки проблем “теорія – практика” (у контексті зведення функції теоретичного до пояснювально-підпорядкованого засобу предметно-перетворювальної діяльності) не дають змоги в повному обсязі проаналізувати духовно-перетворювальні й культурологічні функції діяльності, практично-духовні та пізнавальні способи досягнення дійсності.

У теоретичній діяльності людина ставить перед собою пізнавальну мету, незалежно від того, суб’єктом пізнання якої діяльності – природничої, соціальної чи духовної – вона виступає. Мета теоретичної діяльності – пізнання об’єктивної істини, освоєння світу таким, яким він є поза людиною і незалежно від людини. У практичній діяльності, навпаки, людина має предметно-перетворювальну мету. На практиці, яка за своїми внутрішніми вимірами є предметною, людина не може сліпо копіювати дійсність. Засобами цієї діяльності вона долає бар’єри реально даного, виходить за його межі, тобто, здійснюючи свої завдання, змінює, перетворює дійсність. Власне у практичній діяльності створюється та дійсність, яка б задовольняла людину, була соціально значуща. Для такого виду діяльності визначальна її ціннісна спрямованість.

Отже, пізнання і перетворення (створення) – найважливіші, субстанційні ознаки (визначеності) теоретичної та практичної діяльності основних форм відношення людини до дійсності. Якщо у першій людина освоює світ у формі об’єктивної істини, то у практиці долає межі наявно даного через призму аксіологічного відношення. Розглянемо це докладніше.

Вихідною і найважливішою ознакою практики як дійсно реального способу буття людини є матеріальне перетворення об’єктивно даного світу природи у предмети, умови задоволення потреб життєдіяльності людей. Практичне відношення характерне використанням предметів природної дійсності як засобів досягнення людиною своєї мети. Як результат, конкретно дані природні предмети “втрачають” свою самостійність, свою допрактичну самовизначеність, недоторканість. Важливо підкреслити: у практичній діяльності відбувається вищелення одиничного (конкретного) із сукупності (системи) загальних зв’язків об’єктів і процесів. У цій сфері діяльності, як зазначав

Гегель, людина обмежена сферою одиничного. “Практичне відношення має справу лише з окремими продуктами природи або з окремими сторонами цих продуктів. Але самої природи, її всезагального воно в такий спосіб не може ні підкорити собі, ні скерувати у сторону здійснення своїх завдань” [4, с. 12–13].

З другого боку, перетворення, зміна як своєрідно-визначальна властивість практики має і гносеологічну означеність, що свідчить про наявність у власне практичній діяльності не тільки ціннісного, але й теоретичного (пізнавального) моменту. На перший погляд, перетворення на практиці і пізнання не мають нічого спільного. У процесі пізнання об’єкт досягається духовно, у процесі практичної діяльності – змінюється, перетворюється матеріально. У процесі практики предмет, власне кажучи, суб’єктивізується, виявляється його аксіологічна природа, знімається власна визначеність, що фіксується у теорії. Однак лише під час перетворення предметів об’єктивного світу, в процесі практики як суб’єктивної діяльності досягається мета пізнання, теоретичної діяльності.

Отже, у категорії “практика” реально фіксується факт роздвоєності людської діяльності на практично-чуттєву і духовну, власне, практичну і теоретичну. Як зазначає В. Біблер, “...реальна діяльність (еліпс з двома “фокусами” – предметом реальним і предметом ідеалізованим) – це подвійна, двояка діяльність, одночасна зміна реального та ідеального предмета, неможливого для “земного буття”, який не може існувати в камені чи металі (“матеріальна точка”, “віртуальна частинка”, “актуальна безконечність”). І така незбіжність, пробіл між двома визначеннями доцільної практичної діяльності, двома її предметами і становить сутність, повне визначення практики” [1, с. 95–96]. Двоякий (двоїстий) характер людської практики дає можливість не тільки встановити протилежність теоретичного і практичного, але й “зняти” наявну суперечність, зафіксувати момент перетину, збігу, єдності ідеального і матеріального перетворення об’єкта, духовної і предметно-чуттєвої діяльності.

Своєю чергою, теоретична діяльність передбачає як визначально-специфічну здатність до узагальнення. Г. Гегель щодо цього зазначав: “...другою стороною нашого теоретичного відношення до предметів природи є те, що вони отримують від нас визначення всезагальності, або, інакше кажучи, те, що ми їх перетворюємо в дещо всезагальне” [4, с. 15].

Мета теоретичної діяльності полягає в досягненні пізнавальної цілі – відтворенні об’єктивної дійсності в її “самості”, недоторканості. Разом з тим теоретичній діяльності іманентно притаманний перетворювальний момент. Пізнання не просто і не тільки дзеркальне відтворення – пізнання є одночасно і пізнанням перетворення предмета, і перетворенням (змінною) наших уявлень про нього. У процесі пізнання (теоретичної діяльності) об’єктивний світ, отже, набуває людського способу буття. “Щоб взяти, що в речах істинне, самої лише уваги замало – для цього потрібна наша суб’єктивна діяльність, яка перетворює безпосередньо суще. Це здається, на перший погляд, зовсім хибним, і таким, що суперечить меті, яку ми ставимо перед собою під час пізнання. Лише завдяки проведеній мисленням переробці безпосередньо досягається пізнання субстанціонального”. Іншими словами, зазначає Гегель, “... завдяки розмірковуванню дещо змінюється в початковому характері змісту, яким воно дано у відчуттях, спогляданні і уявленні, істинна природа предмета, отже, усвідомлюється лише завдяки деякій зміні” [3, с. 118].

Роздвоєність теоретичного відношення людини до світу, наявність у ньому практичного моменту свідчить про пріоритет практики над теорією. “У поєднанні чистого спекулятивного розуму з чистим практичним в одне пізнання чистий практичний розум має першість”,— зазначив І. Кант. “Не можна вимагати від чистого практичного розуму, щоб він підкорявся спекулятивному, оскільки усіякий інтерес, врешті-решт, є практичним, і навіть інтерес спекулятивного розуму зумовлений і набуває повного сенсу тільки у практичному використанні” [5, с. 464].

Цілком очевидно, що пізнавальне (теоретичне) відношення за своєю суттю є двоякого характеру. По-перше, пізнаючи світ, ми “переносимо” (перетворюємо) його в раціональну, понятійну форму буття: світ об’єктивної даності у тиглі досвіду, предметно-практичної діяльності

переплавляється і “дається” у формі суб’єктивності. Цей процес пізнання можна умовно назвати “чистим” у тому розумінні, що йдеться лише про мету пізнання, про те, щоб максимально елімінувати суб’єктивний чинник до форми фіксації предметів об’єктивного світу. У процесі теоретичної діяльності відбувається суб’єктивізація реальності – об’єктивний світ набуває людської форми буття. У межах суб’єкта природа виявляється у перетвореному, зміненому вигляді – у формі понять, категорій, ідей, принципів, теорій тощо. Як зазначав В. Ільєнков, наші уявлення як суб’єктивний (ідеальний) образ об’єктивного світу, є його відображенням у формах діяльності, свідомості, волі. Ідеальне – “це буття, яке однак дорівнює небуттю або наявному буттю зовнішньої речі у фазі її становлення у діяльності суб’єкта у вигляді його внутрішнього образу, потреби та мети” [9, с. 222]. Іншими словами, під час теоретичної діяльності предмет змінюється (суб’єктивізується) настільки, що досить складно виявити тотожність цього предмета і його пізнавального відображення.

У сфері теоретичного відношення людини до світу наявний, як впливає зі сказаного, практичний, а отже, і ціннісний момент. У певному розумінні пізнання іманентному притаманна функція перетворення, водночас пізнавальна, теоретична діяльність завжди аксіологічно орієнтована. Це аж ніяк не суперечить об’єктивності знання. Основний принцип наукового пізнання – принцип об’єктивної істинності – органічно поєднується з наявністю ціннісних відносин як у середині самого наукового пізнання, що є досягненням певної мети – істини відповідними їй засобами, так і в суспільстві, яке співвідносить науку загалом зі своїми утилітарно-практичними завданнями.

Знання і цінності органічно взаємопов’язані, оскільки виражаються через творчу, діяльну сутність людини. Ціннісні аспекти теоретичної діяльності виявляються і в її методології, ідеології, а також у світоглядній орієнтованості, взаємозв’язках із соціальними інтересами, потребами тощо.

Відтворюючи об’єктивний світ у суб’єктивних образах, ми не просто віддзеркалюємо його у нашій чуттєвості. Як зазначав Гегель, теоретичне відношення до природи суперечливе всередині самого себе, оскільки воно, очевидно, безпосередньо приводить до протилежності того, чого хоче досягти. А саме: “... ми прагнемо пізнати природу, яка справді існує, а не те, що не існує. Але замість того, щоб залишити її такою, якою вона є, і обрати її такою, якою вона істинно є, замість того, щоб сприймати її, ми робимо дещо зовсім інше. Мислячи предмети, ми тим самим перетворюємо їх у дещо всезагальне, тоді як речі, насправді одиничні, ми перетворюємо їх у дещо суб’єктивне, у дещо, породжене нами і саме властиве нам як людям...” [4, с. 16].

Інший момент перетворювальної сутності пізнавального процесу – це власне творення, конструювання ідеальних моделей предметів, явищ, яких у реальності людської життєдіяльності ще немає, і тому вони не зафіксовані у процесах так званого “чистого” пізнання.

Головна відмінність теоретичного і практичного відношення вбачається у самому способі досягнення світу. У першому випадку ставиться мета вийти за межі просторово-часових та суб’єктивно-особистісних чинників людського буття у досягненні істинної сутності світу, його загальних закономірностей. Практичне відношення передбачає передусім входження в саму “тканину” живої людської діяльності, “включення” буття людини у трансформованому вигляді у практичне знання.

Синтез теорії та практики в рамках кожної з названих форм діяльності не означає, що між ними немає істотних відмінностей. Відзначаючи наявність у рамках теорії та практики єдності пізнавального і ціннісного, необхідно виразно підкреслити, що у сфері теоретичної діяльності переважає гносеологічна домінанта, а у сфері практичної – перетворювально-ціннісна.

Теоретичне знання як знання універсальне, що має переваги всезагальності, у прямому вигляді не включає у себе наукове знання про способи, алгоритми його реалізації. Однак чи може це бути ознакою того, що між ним і практичним використанням немає безперервного зв’язку? Очевидна якісна відмінність цих форм світовідношення людини. Проте вже у самій теорії в неявному вигляді не тільки зафіксовано предметні сфери її реалізації, але й можливі способи

гіпотетичного технологічного використання природних процесів. Момент збігу, синтезу практичного і теоретичного відношення реальне, предметне здійснюється, власне, у сфері практично-духовної діяльності.

Своєрідність духовно-практичної сфери життєдіяльності людини полягає передусім у тому, що у ній відображення реальності відбувається з позицій докорінних потреб і завдань особи, істотно відображається через призму доконечного. Саме у цій сфері відбувається своєрідне сходження, фокусування, синтез теоретичного (пізнавального) і практичного (перетворювального), власне, у ній протилежність практичного і теоретичного, так би мовити, знімається. Формується нова реальність – теоретико-практичне знання, що стає основою створення засобів пізнавальної й перетворювальної діяльності людини (техносфери) і становить зміст технічної науки – технікознавства. Саме завдяки йому, кажучи словами М. Гайдеггера, реалізується перспектива встановлення вищих можливостей буття засобами людини.

Теоретико-методологічні висновки про особливості взаємозв'язку теоретичного і практичного відношення, характер їх взаємодії дають підстави окреслити змістовні (інтегрально-синтетичні) характеристики власне переходу, “місця зустрічі” теорії і практики. Йдеться про перехід від “чистого знання”, наукової теорії до сфери практики, матеріального виробництва. Сутність перехідного рівня досить суперечлива. Він повинен втілювати в собі єдність буття і небуття, визначеність фундаментальної науки і предметно-перетворювальної діяльності. Іншими словами, для того, щоб діалектичний перехід, стрибок відбувся, сама його форма повинна володіти визначеностями і фундаментальної науки, і виробництва (практики), і водночас не зводиться до них.

Форма переходу являє собою насамперед знання, науку. Але ця наука орієнтована на дослідження не сутності природи, а практики прикладення (застосування) набутих знань у сфері предметно-перетворювальної діяльності.

Тому є цілком логічним висновок про те, що формою переходу є не просто наука, а практично-прикладна наука. У ній дійсність не відображається в суцільній, незалежній від суб'єкта формі, а відтворюється ідеально теоретичними засобами і набуває належної, соціально зумовленої форми буття. Мета науки цього типу – репродукування дійсності такою, якою вона повинна бути, щоб задовольнити суспільні потреби. У практично-прикладній науці “знімаються” обмеженості дійсності, вона ідеально доповнюється, розвивається у плані можливості задоволення людських потреб.

У змістовно-структурному аспекті вказану науку слід інтерпретувати у вигляді єдності власне прикладної і технічної науки. Це дає змогу виразити зв'язок фундаментальної науки і предметно-практичної діяльності не тільки опосередковано, але й безпосередньо. Мається на увазі, що фундаментальні, прикладні та технічні науки при цьому можуть бути представлені як певні рівні відображення дійсності. Зокрема, вказані науки різняться ступенем повноти і точності прогнозування предметно-перетворювальної діяльності, яке знаходить своє якнайповніше, точне і близьке до абсолютного, відтворення у технічній науці.

З аналізу системи “фундаментальні науки – практичні (прикладні та технічні) науки – виробництво (матеріальне)” випливає, що саме у прикладних і технічних науках відбувається своєрідний стрибок від фундаментальної науки до матеріального виробництва. Саме тут протилежність фундаментальної науки виробництву переходить у внутрішню суперечність, що особливо чітко виявляється у технічній науці. Якщо у прикладних науках простежується лише кількісна зміна знань, продукованих фундаментальною наукою, — вони наче розширюють і уточнюють предмет фундаментальної науки (іншими словами, не мають свого предмета дослідження, якісно відмінного від предмета фундаментальної науки), то в технічних науках моменти протилежності фундаментальній науці виступають рельєфніше. Розвиток таких відмінностей у прикладній науці лише починає формуватися, а в технікознавстві доходить до межі певної міри, поглиблення якої й дає абсолютно нову якість техніки як штучне утворення. У технічній науці власне і завершується в ідеальній формі “дорозвиток” природи до форми, здатної задовольнити людські потреби. Завдяки досягненням науково-технічної думки, що зосереджується саме в технічних науках, природа стає багатшою, набуває нових людиновимірних ознак.

Саме в технічній науці (у цьому якраз і проявляється її якісна своєрідність) сплавляються визначеності фундаментальної науки (пізнавального відношення до світу) і матеріального виробництва як власне практичного, перетворювального відношення. У технічній науці своєрідність, визначеність практики розкривається у єдності з протилежною формою діяльності – теорією, пізнання дійсності виступає у ній, як її перетворення. Завдяки тому, що технічні науки мають визначеність обох указаних протилежностей, у них відбувається своєрідна акумуляція результатів фундаментальних і прикладних досліджень (у галузі як природознавства, так і суспільствознавства), які “переломлюються” в технікознавстві через призму потреб соціальної практики.

Нагромадження певних рис, соціальних і природних (природничо-наукових та соціально-наукових компонентів) породжує нову системну якість – технікознавство. Воно не зводиться за своїми якісними визначеностями ні до одного зі складових його елементів, тобто є чимось якісно новим, іншим, зовсім не тим, що накопичувалось. Якби технічні науки не були синтетичними за своєю природою, якби в них не було природничих та соціальних чинників, то вони не змогли б стати єднальною ланкою в системі “фундаментальна наука – виробництво”.

Отже, якщо говорити про методологічну специфіку технікознавства, то передусім необхідно зазначити, що воно за своєю природою є синтетичне. По-перше, у ньому сплавлено природні й соціальні закономірності (змістовний аспект синтетичної природи технікознавства), формування технічного знання неможливе без одночасного і спільного використання суспільних, природничих та інших наук, зокрема математичних і кібернетичних; по-друге, пізнання дійсності в технічних науках виступає водночас як її перетворення, у них органічно злито завдання пізнання й перетворення дійсності (і в цьому виявляється функціональний аспект синтетичної природи технікознавства).

На різних етапах генези технікознавства внутрішньо суперечлива єдність пізнавальних і предметно-перетворювальних чинників виявляється по-різному. Як свідчить проведений аналіз, серед чинників, що детермінують цей процес, вирішальними є, з одного боку, ступінь розвинутості (“зрілості”) технічної науки, її виділеності в автономну галузь наукового пізнання, з другого, – характер та надійність зв'язків технікознавства із соціальною практикою, з різними галузями наукової діяльності. Змінюються і функції технікознавства: якщо на ранніх етапах його еволюції вони зводились до нормативно-регламентаційних, описових, то сьогодні технічні науки – це розгалужена, внутрішньо диференційована система наукового знання та дисциплін комплексного характеру. Причому виявляється тенденція до дедалі активнішої асиміляції у структурах технікознавства соціально-гуманітарного знання, що у вирішенні сучасних науково-технічних проблем виступає методологічною основою об'єднання знань з різних галузей науки.

Загалом технікознавство не зводиться до сукупності наукового знання, що лише відображає світ об'єктивної дійсності і не є формальним аналогом предметної діяльності. Воно являє собою їх синтез, тобто в ньому своєрідно поєднано протилежності теорії і практики, воно виступає синтетичним виразом єдності практичного і теоретичного відношення людини до світу і водночас поліпредметним інтегративним цілим широкого спектра різнорідних знань. Це, до речі, дає підстави характеризувати технікознавство як науку конкретно-всезагального типу. Технікознавство стає своєрідним ідейним, методологічним стрижнем, об'єднуючи сукупність науково-технічних дисциплін у системно організовану цілість, тобто технікознавство (технологія) – це своєрідна метанаука, яка виявила інтенції до формування наприкінці минулого століття і характеризується передусім як теоретична рефлексія над пізнавально-перетворювальною діяльністю людини (творенням).

Синтетичне розуміння технікознавства, отже, дає змогу зрозуміти й інтерпретувати процес технізації як вияв і продовження (реалізація) тенденції до гуманізації наукової діяльності. Технізація сьогодні перетворюється (точніше, має можливість до перетворення) із засобу нав'язування технічних завдань у чинник гуманізації: “через себе” і своїми можливостями вона оптимізує науково-технічний розвиток відповідно до імперативів, що узагальнюють природу людини. Технікознавство є водночас і теоретичною рефлексією над способом даності природи для людини, і атрибутивним складовим елементом науково-пізнавальної діяльності досягнення сутності

об'єктивного. Гуманістичні потенції технікознавства об'єктивно зумовлені саме тим, що воно не просто відображення чогось, а пізнання саме процесу перетворювання предметних структур з певних аксіологічних та світоглядних позицій у контексті формування відповідного поліпредметного комплексу знань. Це дає змогу вирішувати практичні завдання не тільки відповідно до законів розвитку природної та соціальної дійсності, але й з урахуванням гуманістичних цінностей.

Посилення гуманістичної спрямованості науки, науково-технічної раціональності власне і можливе через розкриття синтетичної природи технікознавства. Таке нове, нетрадиційне розуміння природи технічної науки у світоглядному контексті вселяє гносеологічний оптимізм, дає підстави бути впевненим у тому, як зазначає Б. Кримський, "... що наші зусилля не безцільні, а цілі принципово досяжні, дає змогу реалізувати проєктивну діяльність щодо перетворення "сьогодні" на "завтра", увійти до майбутнього на доступних для людського інтелекту засадах. За такого розуміння людина, а не якась божественна чи інша метафізична сутність виступає господарем майбутнього, вищої ціннісної сфери проєктивних устремлінь суб'єкта" [6, с. 105].

1. Библер В.С. *От наукознания к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век.* – М.: Политиздат, 1991. 2. Вернадский В.И. *Избранные труды по истории науки.* – М.: Наука, 1981. 3. Гегель Г. *Наука логики // Энциклопедия философских наук. В 3 т. – М.: Мысль, 1974. – Т. 1.* 4. Гегель Г. *Философия природы // Энциклопедия философских наук. В 3 т. – М.: Мысль, 1975. – Т. 2.* 5. Кант И. *Критика практического разума: Сочинения. В 6 т. Т. 4, ч. 1.* – М.: Мысль, 1965. 6. Кримський С.Б. *Затити філософських смислів.* – К.: ПАРАПАН, 2003. 7. Рассел Б. *История западной философии.* – М.: Наука, 1959. 8. Тарасенко Н.Ф. *Природа. Технология. Культура (Философско-мировозренческий анализ).* – К.: Наук. думка, 1985. 9. *Философская энциклопедия. В 5 т. Т. 2.* – М.: Сов. энциклопедия, 1970.

УДК 111
ББК 87.21

Віктор Петрушенко
Національний університет "Львівська політехніка"

МЕТАФІЗИКА ФОРМ ПРИСУТНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

© Петрушенко В., 2006

Враховуючи відродження інтересу до метафізичних міркувань, окреслюються складові явища "присутності", що постало однією з найперших характеристик людського способу буття у світі. Стверджується, що однією з найважливіших форм зрощення трансцендентного та іманентного у "присутності" є феномен людського почуття.

Ключові слова: метафізика, присутність, екзистенція, почуття.

In the article, thanks to interest towards metaphysical way of thinking, it is described the man elements of the phenomenon of "presence" (pre-essence) as one of the basic characteristics of man's way of existence. It is argued that one of the most important form of organic join between transcendent and immanent in "presence" is man's feeling.

Key words: metaphysics, presence (pre-essence), existence, feeling.

Метафізика належить до тих філософських дисциплін, які мають давню традицію: виникає вона ще за часів античності, тривалий час шанується як найперша філософська наука, але потім